

“ЗА ЧИТАННЯМ ЯСУНАРІ КАВАБАТИ” ВАСИЛЯ СТУСА: ДОСВІД *ОСЯЯННЯ*

Стаття реалізує “клінічну ситуацію” Василя Стуса в ракурсі зв’язків із філософським ученням буддизму, що ґрунтує творчий доробок японського прозаїка Ясунарі Кавабати, котрий цікавив українського митця й під впливом якого з’явився вірш “За читанням Ясунарі Кавабати”. Ліричний твір розглядається як практика синтезування шляхом творення поверхнево-площинних конструкцій (словесно-художнього образу) на основі наочного уявлення.

Ключові слова: художній світ, ліричний суб’єкт, осяяння, ліричний сюжет.

Olha Punina. “Reading Kawabata Yasunari” by Vasyi Stus: Experiencing the flash of inspiration

The paper analyzes the “clinical situation” of Vasyi Stus on the level of his relationships with Buddhism which substantially determined the works by Kawabata Yasunari, a writer whose prose, in turn, was of major interest for Stus and who thus inspired his poem “Reading Kawabata Yasunari”. This poem is treated here as a synthetic spatial construction based on visual imagination.

Key words: artistic world, lyrical subject, inspiration, lyrical plot.

...Смерть у нас за плечима...

Я. Кавабата, “Тисячокрилий журавель”

*Пристрасне воїнство душ потойбічного світу і світу земного
повсякчас б’ється, намагаючись знищити межі між цими двома
світами, намагаючись перекинути місток між життям і смертю
та позбавити тих, хто живе, гіркоти смертного розставання.*

Я. Кавабата, “Елегія”

У листі В. Стуса до Миколи Плахотнюка¹ від 26 грудня 1978 р. в контексті іномовлення психіатричного закладу (“Твоя установа”, символ “як термін клінічних ситуацій”, “синонім театру абсурду” [33, 159]), де на той час адресат перебував на примусовому лікуванні, згадується ім’я японського прозаїка Кавабати (1899 – 1972): “Ясунарі – читав у перші дні давньої ізоляції. Писав вірші про те: розпросторся, душе моя, на чотири татамі і не кулься од нагая і не крийся руками (що згадав із більшого вірша)” [33, 159]. Паралель вибудовується на основі опосередкованого зв’язку – через згадку про письменника: “Давня ізоляція” розпочала розгортання (наповнення) *клінічної ситуації*² самого В. Стуса. Чому ж Кавабата? Знаковими для відповіді на питання (одне з припущень!) в обширах цієї епістоли видається Стусове переконання, повторюване двічі: “...наш оптимізм – у нас самих, в нашій поставі” [33, 159]. Подібний постулат, настільки суголосний сформульованим як висловлення-підтримка В. Стусом, чи не провідний у буддиському вченні: спасіння можливе лише через власне зусилля [4, 104], на засадах одного з напрямів якого – дзен (час виникнення V – VI ст.) – і випростовується світ художньої прози Ясунарі Кавабати³ [4; 26]. Подана, отже, В. Стусом автоцитата з поезії 1972 р. “За читанням Ясунарі Кавабати” інспірує до пошуку безпосередніх зв’язків – (можливого!) увібраного поетом чужого / нового (чи пак оновленого, побаченого по-новому) досвіду. Тож досвіду якого?

¹ Лікар-фтизіатр, що був запроторений за участь у русі національного відродження до спецпсихлікарні (у таких закладах провів близько десяти років).

² Сам В. Стус укладав у поняття “клінічної ситуації” такий сенс: творити (див. його розвідку “Зникоме розцвітання”). Неодноразово це Стусове поняття як концептуальне лягало в основу наукових праць, наприклад, літературознавця О. Солов’я (див.: [29]).

³ Я. Кавабата звертається передовсім до дзенської поезії XIII ст. (Доген), прості образи якої передають суть японської душі [26, 7].

На інтересі В. Стуса до філософії дзен-буддизму в перебігу інтерпретації поезій ранніх рукописних текстів у передмові “Поет” наголошує М. Коцюбинська: зразки подібності (відгомону) до форми японської класичної поезії – хокку – вона простежує в “Зимових деревах”. Увагу привертає примітка, у якій переконливість дослідниці щодо зацікавлення поета східною філософією підкріплена спогадом: “Так, свого часу, десь на початку 70-х, він рекомендував мені вельми цікаву книжку Е. Завадської “Восток на западе” (М.: Наука, 1970), якою тоді захоплювався” [18, 28]. На жаль, доступні джерела не вказують, яке ж із тодішніх видань доробку японського прозаїка¹ стало інтенцією до появи в камері попереднього ув’язнення Київського КДБ 21 січня 1972 р. вірша “За читанням Ясунарі Кавабати”, тому віднаходити конкретні впливи не видається за доцільне; радше слід мовити про *імпульс* – спонуку (див.: [5, 68]). Гадаємо, що таким поштовхом були не так тектонічні властивості неосенсуалістської [7, 198-199] прози Я. Кавабати, як архітектонічний ґрунт – первні естетики дзен², до тлумачення котрих плідно долучається К. Рехо [26] (саме це й могло привернути увагу В. Стуса передовсім).

Знаково, що впродовж подальших років, років заслання В. Стус не кидає перейматися прочитанням японського тексту (у широкому розумінні – “японської Японії”, услід Я. Кавабати³). Крім доробку цього автора (у листі до дружини від 19 листопада 1973 р. наявна згадка про читання роману прозаїка), його захоплюють твори Кендзабуро Ое, Кобо Абе (лист до дружини й сина від 15 січня 1984 р. містить серед рекомендацій того, що годилось би прочитати синові, зокрема, і перелік цих імен). В епістолі до батьків від 7 – 10 грудня 1975 р. знаходить місце відгук на вдруге прочитаний роман К. Ое “Футбол, 1860”. Не меншою увагою наділений і філософський підтекст японського письма (і не лише) – дзен-буддійська основа (уже згадуваний лист від 15 січня закликає й до читання філософії дзен, а в листі від 1 лютого 1985 р. вже у “примусовій” формі у зв’язку із зацікавленням сина театром постає питання про знання дзен-буддизму [9]). Показовим стає той самий відгук на “Футбол, 1860”, у якому Стус вишукує “всілякі рештки дзен-буддизму”⁴ після прочитання монографії-брошури І. Галинської про Дж. Селінджера: “Натяки й натяки, символи й назнаки (дерево, тінь його, спогад про дерево і про тінь його; перший, другий, третій спогад, що існує, як живий і всевимінливий дух, бо цей спогад живе з нами і наповнюється нашим життям, він теж виростає, мов дерево, – і має такі ж кружала наших літ на зрізах)” [32]. (Дивує те, з якою чіткістю віддзеркалений у такому міні-аналізі часопростір вірша “За читанням Ясунарі Кавабати” – тінь, дерево, спогад!! – виписаний кількома роками раніше.) В. Стусу вдається зробити влучні карби й виявити сутність японського прозового письма⁵, маркованого поняттями натяку, локальної символіки, асоціації (“йдуть цілою вервечкою, вибірково чи однією найдостеменнішою тональністю, барвою, смаком, запахом” [32]), антиномії. Це письмо ґрунтується

¹ Доступними на початок 70-х рр. були видання “Японская новелла” (М., 1961), до якої й увійшло кілька творів Кавабати, і вибране Ясунарі Кавабати “Тысячекрылый журавль” (М., 1971).

² Японські модернисти, на думку І. Бороніної, шукають у минулому витоки своїх концепцій, звідси – “екскурси у філософію езотеричного буддизму, і особливо в дзен-буддизм, адаптований японською культурою XII – XV ст., із його ідеями внутрішнього споглядання та бездієвості...” [3, 243].

³ Ідеться про твір із такою основою, як самобутнє розуміння прекрасного, закорінене у глибини давньої національної культури [див.: 26, 5].

⁴ Ще один показовий епізод вишукування: у листі до дружини від 2 грудня 1976 р. звучить побажання прочитати 1977 р. “Степового вовка” Г. Гессе, якому “дзен-буддизм чи що додав <...> чару” [32]. Міркування В. Стуса цілком доречні: окрім Г. Гессе, до adeptів дзен зараховують і Вінсента ван Гога, К.-Г. Юнга, Е. Фромма [4, 238-239].

⁵ За ese М. Федоренка “Ясунарі Кавабата. Кольори часу”, ці ознаки, про які пише В. Стус, лягають в основу естетичних принципів дзен [37, 182-183].

на “потайній структуральній ідеї”, “пратворі” (чим не тотожні ознаки до суті так званої “герметичної” поезії?). Звідси й висновок про особливість японської вдачі та подібність світів японських прозаїків, “поліфонію, обтяжену пам’яттю століть” японської культури (В. Стус пише про відмінність українських церков від японських пагод – гармонізована й гармонізувальна конструкція “як дві галактики, вставлені одна в одну, але з двома, хай і спорідненими, серцями” [32], але не буде помилковим і наше узагальнення). Струмінь зацікавлення японським проточить і в епістолярії 1976 р. У березневому листі до дружини В. Стус звертається до Світлани Кириченко: “Японської новели, Світлано, не одержав, бо згортаю свої попити читацькі перед великим стрибком – у безодню сходу” (курсив наш. – О. П.) [32]. Попри не отримані твори, таке формулювання думки лише свідчить на користь достотної спраги до пізнання “сходу”. Сфера пізнання не обмежується літературними (а чого жадалося ще!) зразками, у Стусів кругозір потрапляють праці з проблем історії та культури країн Заходу та Сходу (“Схід і Захід”) знаного вченого М. Конрада (лист до дружини від 5 липня 1976 року); за свідченнями М. Хейфеца, поет студіював розвідки про японську й загалом східну філософію в журналі “Иностранная литература” (див.: [38]).

Таким чином, уже наприкінці 1975 р. приходиться досвід інструментальності, виходу за межі японського тексту (розуміємо тут японський текст у цілому, як сукупність окремих творів) із метою аналізувати – членувати, виявляти складники, узагальнювати. На відміну від досвіду такого зразка поява 1972 р. вірша “За читанням Ясунарі Кавабати” засвідчує практику синтезу шляхом творення поверхнево-площинних конструкцій (словесно-художнього образу [див.: 9, 85-87]) на основі наочного уявлення.

Ця практика на сьогодні існує в кількох версіях. По-перше, як складова частина збірки “Час творчості” у формі основного тексту й варіанта основного тексту; по-друге – корпусу першої частини “Палімпсестів” (поданої в листі до дружини від 9 квітня 1973 р.) зі значними текстологічними змінами як чистового автографа, так і варіанта чистового автографа аж до редукції чотирьох рядків¹. У процесі розгляду центральним поставатиме основний текст поезії зі збірки “Час творчості” із “застиглим у тексті болем правдивого вибору, який понадсило і свідомо робить ліричний герой” [24, 693]; він первинний (пригадаємо лист до М. Плахотнюка, зокрема згадку про читання Я. Кавабати), проте його варіанти й подальші текстологічні зміни враховуватимуться з метою простежити, чим їх аберації зумовлені, які за їх появи відбуваються змістові зміщення. До того ж більшість наявних нині наукових студій поезії “За читанням Ясунарі Кавабати” здійснено в контексті “Палімпсестів”, а відтак інтерпретований *інший* вірш (у примітках до третього тому “Зібрання творів” В. Стуса зазначається, що вміщені із “Часу творчості” до “Палімпсестів” поезії – “то вже зовсім інші вірші, можливо (при всій текстовій подібності) навіть не варіанти творів з “Часу творчості” [24, 693]).

Цей *інший* вірш періоду “Палімпсестів” трактований передовсім у біографічному річищі – контекст табірної неволі (М. Павлишин [21], О. Рарицький [25, 142]); традиційної “тюремної” образності – ідеться про реалізацію себе в умовах “труни вертикальної” (М. Коцюбинська [17]), “об’єктивізацію” поетом муки (Е. Соловей [28, 280]), вибір у муках самопізнання (М. Жулинський [11,

¹ Корпус “Палімпсестів”, попри наявність значної кількості віршів із “Часу творчості” (з-поміж 300 менше половини), – окремий художній світ із властивим тільки йому змістовим наповненням. За словами Д. Стуса, у “Палімпсестах” “...природно послаблюється особистісний ліричний струмінь віршів. Поет відсторонюється, старанно ховаючи сліди переживань, сліди радості, похибок та прозрінь” [35, 17]. Див. про “Палімпсести” як “цілковито новий період у творчості Василя Стуса” докладніше: [34, 242-320].

6]). Літературознавчий підхід до версії “За читанням Ясунарі Кавабати” із “Часу творчості” нерідко тотожний: це пошук паралелей між реальною особистістю і ліричним суб’єктом як в’язнем між двох світів (М. Васьків [6, 28-29]), як націоналістом зі здатністю підтримувати в собі високість духу (В. Півень [22, 131-132]). Але палімпсестовий варіант інтерпретується й не без наближення до баченої нами суті поезії 1972 р. – увібрання чужого естетичного досвіду, скажімо, при зосередженні на образі прірви (Б. Рубчак [27]), при спробі віднайти контактування біблійних реалій із буддизмом (М. Балаклицький [2, 96]), при аналізі духовної єдності з японською класичною поетичною традицією (В. Бабенко [1, 19-20]), при виявленні трансцендентної спрямованості вірша (В. Моренець [19, 308]) або за введення поняття “духовної практики”, у котрій вірші постають як духовні вправи (С. Саржевський¹ [36]; [12, 314]).

У напрямку до розкриття вже омовленого дзен-буддійського первня ведуть роздуми М. Коцюбинської² над віршем “За читанням Ясунарі Кавабати” про Стусівського Бога³ як філософсько-етичну категорію та реалізацію цієї категорії в ліричному творі при переплетенні духовних (християнської і буддійської) площин: “...В наближенні до Бога відчуваються виразні відгомони східної філософії (якомога повніше *оволодіти своїми духовними силами, розвинути здатність споглядання, згадування, аналізу своїх почуттів – своєрідне післяпочування, безоглядний примат духу, чуття міру*)” (курсив наш. – О. П.) [18, 17]. Фіксація таких маркерів художнього світу поезії якнайточніше наближає до вчення дзен – медитації, що ґрунтується на миттєвому⁴ осяянні, “миттєвому осягненні істини” [4, 235], потаємної сутності речей інтуїтивним шляхом [26, 7]. Не випадково Л. Плющ цитує за приклад процесу медитування (“поет медитує”) рядки із “За читанням Ясунарі Кавабати” (див.: [23]), а М. Коцюбинська, уже подавши низку доречних думок про цей ліричний твір, повертається до нього, аби влучити спробою жанрового називання⁵ й визначення компонента змісту – “розважливо-прозорі медитації” з тональністю “вистражданої розважливості” [18, 26] – у саму ціль. Ще одним істотним штрихом стає міркування Ю. Шевельова про поетистичний стиль автора, що веде до молитви [39, 1061]. Молитва й медитація – чи знаходять ці дві дії за значенням “молитися” й “медитувати” точки перетину? Чи дії молитися й медитувати тотожні в поетичному світі цього твору? Маємо ствердну відповідь. Молитва як звернення із глибини “я” до вищого начала, молитва як первинна поезія з музичним (ритмічним) ґрунтом цілком співвідносна з буддійською формою осягнення істини – медитацією. Недаремно ж аналізований вірш добре лягає на музику (музика до поезії “За читанням Ясунарі Кавабати” – Л. Тельнюк, композицію виконують сестри Тельнюк [10]), із чого не так виникає його існування в новій формі, як твориться новий твір мистецтва.

Провідним у дзен (медитації) постає створення умов для виникнення “саторі” (осяяння). Знаковим у нашому випадку буде і твердження К. Москальця щодо збірки “Час творчості”. У ній наявне “зняковіття перед тим, що відбувається

¹ Стаття “Практика духовного тривання і прориву в поезії Василя Стуса”.

² Слід зазначити, що передмова М. Коцюбинської до першого академічного видання творів В. Стуса має величезний потенціал: трохи не кожне висловлювання стосовно доробку поета може лягати в основу окремого дослідження. Це свідчить про кропітку працю авторки, реальне вміння “вхопити” найсуттєвіше.

³ Бог у В. Стуса, за М. Коцюбинською, постає як “втільнення висоти й потуги духу, прагнення небес” [18, 16].

⁴ Мить – “початковий образ” дзенської поезії, поширений у класичній японській літературі. Див., приміром, у “Давній столиці” Я. Кавабати: “Пора квітування досить швидко, проте в цій швидкоплинній миті – вся повнота життя” [14, 373]. Унікальність кожної миті, твердить Т. Григор’єва, – це закон Цілого в японців [7].

⁵ “За читанням Ясунарі Кавабати” належить до феноменологічного метажанру, зокрема сугестивної лірики з елементами медитації із духовною сферою як предметом зображення й образним ладом у формі асоціативних зв’язків (див.: [15, 290]). Для японської літератури характерний прийом поетичні асоціації (енго) [16, 27].

в надрах поетової особистості, і відповідальність за нього”, – переконув літературознавець, – “Людина, яка переживає таке тривале релігійне осяяння (або згадаємо призабутий термін – *обоження*), з якою Преображення здійснюється в тюремних мурах, а наскрізь атеїстичному ХХ столітті, описує ці події як щось природне, як те, що може (й повинно) статися з кожним...” (курсив наш. – О. П.) [20, 24]. Тож ліричний суб’єкт “Часу творчості” переживає осяяння – осяяння під знаком релігійності, але К. Москалець не формулює упереджених висновків, у його міркуваннях релігійність не отримує ярлика (!). А звідси й виникає питання: який шлях подолано до здобуття такого необхідного саторі, яких дотримано умов? (Зрештою, найголовніші з умов виконано: по-перше, творчий акт сам по собі має характер миттєвості; по-друге, поезія як така заперечує наявність логічних конструкцій – того, від чого має відмовитися учень дзен, щоб досягти необхідного стану; але в цьому випадку йтиметься про біографічну, конкретну особу, а не суб’єкта ліричного твору).

Учення дзен за своєю суттю практичне, звідси – стан просвітлення (саторі) досягається осягненням істини через внутрішнє пробудження (“істина робить нас вільними” [37, 137]) – шляхом “дзадзен”: сидіти мовчки, нерухомо в позі дзен зі схрещеними ногами, заплющеними очима, поки не приходить стан повної відчуженості (не-думання, не-розмірковування) [37, 100; 13]. Тоді щезає “я” і починається “Ніщо” – “усесвіт душі, порожнеча, де всі речі набувають самості, де немає жодних перепон, обмежень, де є вільне спілкування всього з усім” [37, 100-101]; щезання “я” тотожне виходу в простір “не-я” – виявленню всіх духовних сил, переживанню цілісності світу [37, 181]. Дзенське “Ніщо” (незаповненість, порожнеча) тлумачиться як повнота, як звільнення від обмежень наявної форми людського буття – це безмежний Усесвіт душі [13].

На цих принципах і розбудовується художній світ, у якому діє ліричний суб’єкт вірша “За читанням Ясунарі Кавабати”. Початковий імпульс-вимога ліричного суб’єкта, спрямована в середину себе із закликом до миттєвого осягнення істини (виходу за межі “я”) – “Розпросторся, душе моя, / на чотири татамі...” [30, 18] (заповнити весь наявний простір¹ і розкритися у вищому), стикається з перепорою: не ставши на шлях “дзадзен”, не здійснивши відповідних внутрішніх маніпуляцій, неможливо пережити цілісності світу, адже замість синномії (співзаконня) думок ліричний суб’єкт перебуває в позиції антиномії (або, або): “...або кулься від нагая, / чи прикрийся руками” [30, 18]. Вибір між розпросторенням-поширенням себе (а відтак і зникненням “я”) до Універсального (Бог, Усесвіт, Ніщо) та зіщуленням (“кулься”), схованкою у власному космосі (нехай начебто й ідеальному – кулеподібному) викреслиться наприкінці з перевагою першого: “Тож просторся, душе моя, / на чотири татамі, / і не кулься від нагая, / і не крийся руками” [30, 19], – або поступається і: сумнів – переконанню, брак істини – істині, а відтак і стану свободи. Розгортання ліричного сюжету вірша “За читанням Ясунарі Кавабати” із “Часу творчості” поступове, воно дорівнює неспішному процесові медитації, його етапам: внутрішнє пробудження передчувається, здійснюється й констатується. Варіант поезії періоду “Палімпсестів” починається й закінчується вже остаточною метою – і (“просторся” і “не кулься” [31, 46]): осяяння вже здійснене, залишається його відновлення в пам’яті, спогад.

Прихід до осяяння в поетичному сконденсованому² світі пройнятий необхідним для цього станом мовчання чи пак німоти. На думку Ю. Шевельова,

¹ На татамі в Японії вимірюють площу приміщень, одне татамі дорівнює півтора квадратних метри. Тобто вимога до свого внутрішнього ества колосальна (!) – поширитися в завчасно обмеженому просторі, “пробити” цю обмеженість.

² Поетика “За читанням Ясунарі Кавабати”, як стверджує В. Моренець, подана в конденсованому, ущільненому вигляді [19, 308].

поезія В. Стуса "...обмежена до мінімуму тематичного матеріалу, спрямована сама в себе, *гримить тим дужче в цій своїй німоті*" (курсив наш. – О. П.) [39, 1045]. Цей мінімум матеріалу корегується віддзеркаленням наступної ліричної події в попередній (характерний прийом у дзен), адже духовні сили ліричного суб'єкта зосереджені на одному – пробудженні, досягається істина одна апіорі. Тому початкова вимога в позиції антиномії набуває нової зображальності: "Хай у тебе є дві межі..."¹ [30, 18], – проте вже на цьому етапі згадана антиномія руйнується серединою: "...та середина – справжня, / марно, невіре, ворожить – / молода чи поважна. / Посередині – стовбур літ, / а обабочи – крона. / Посередині – вічний слід / (тінь ворухиться сонна)" [30, 18]. Слушно зауважує Б. Рубчак, пов'язавши Стусові "дві межі" з поверхнево-площинною конструкцією прірви-порожнечі: "Прірва, отже, стає тепер не тим, що роз'єднує два береги, а *енергією середини*, себто плододайною порожнечею, яка ці береги єднає" [27, 339]. Вагомим тут постає означення "плододайна" порожнеча – така, що дає життя (!). Межі скріплені образом слов'янського міфологічного світотворення – деревом. У японській поетиці дерево – давній символ людини, своїм корінням воно пов'язане із життям і смертю; дерево здатне рухатися, міняти місцезростання [37, 53]. У художньому світі "За читанням Ясунарі Кавабати" здатність дерева (*стовбура, сліду*) до руху передається його тіні (символ прихованого поетичного світу [40, 50]) – ліричному суб'єктові, стан якого ближчий до нового просторового виміру – із заплученими очима ("сонна"). Варіант рядка "... (тінь ворухиться сонна)" у "Палімпсестах" – "...від коліски до скону" [31, 46] – лише віддзеркалює попередню подію "двох меж".

Наближення до стану повного відчуження супроводжується миттю "зависання" у просторі й відречення від непотрібних почувань: "Ні до неба, ні до землі – / не сягнути нікуди. / Не будіте мої жалі, / лицемірні іуди!"² [30, 18]. Конститується цей момент відречення спогадом (післяпочування): "Чи не мріяв я повсякчас, / чи не праг, як покути, / щоб завітнути проміж вас, / як барвінок між рути"³ [30, 18], – колишньою невдалою спробою досягти одного з ідеалів дзен єдинокуття зі світом (у цьому образному ланцюжку – єдинокуття зі світом природи за умови постійного перевтілення й розвитку, символом чого в японській поезії виступає квітка [37, 174]). Натомість – "Як то сниться мені земля, / на якій лиш ночую, / як мені небеса болять, / коли їх я не чую" [30, 18]. З позицій дзен небо не володіє здатністю бачити й чути, воно отримує цю здібність завдяки людському серцю [37, 46]. Ліричний суб'єкт поезії, будучи тим, хто наділяє небеса даром почувань, може бути з ними ототожнений, тому не чути себе – виходити нарешті за межі "я" й рухатися в напрямку просвітлення, початку Ніщо. Осаяння виникає як спалах: "Як постав ув очах мій край, / ніби стовп осіяний" [30, 18]. Голос Усесвіту ("*край*") виявляє найвищу з духовних сил ліричного суб'єкта – здатність стати на смерть і саме так пережити цілісність світу: "Каже – сину, на смерть ставай – / ти для мене коханий"⁴ [30, 19]. Або й, якщо за варіантом основного тексту з "Часу творчості", осаянню істину, відлучившись од найдорожчого: "Каже – сина бери, карай. Він для мене коханий" [30, 613].

¹ Варіант основного тексту "За читанням Ясунарі Кавабати" з "Часу творчості" такий: "*Замість тебе є дві межі...*" [30, 613]. Внутрішнє я ліричного суб'єкта за такого розкладу нівелюється, його місце посідають категорії життя і смерті.

² Варіант основного тексту із "Часу творчості": "Чи у мене ви замалі, / хорі добрістю груди?" [30, 613], – і палімпсестні рядки: "Жаль – ні неба, ані землі / в цій труні вертикальній, / і заврунилися жалі, / думи всіли печальні" [31, 46], – створюють ефект аналізу почуттів.

³ У варіанті поезії періоду "Палімпсестів" ці рядки відсутні.

⁴ У "За читанням Ясунарі Кавабати" з "Палімпсестів" цей рядок такий: "Каже: сину, ступай, ступай, / ти для мене коханий" [31, 46]. До філософії дзен найближчий: ступати за межі "я".

Отже, ліричний суб'єкт поезії “За читанням Ясунарі Кавабати” отримує власний досвід осяяння шляхом виходу за межі “я” через становлення на смерть. Із метою стати частиною Всесвіту-Ніщо, “плододайної” порожнечі він здійснює вибір на користь поширення себе до вищого (Бога-Універсального). І останнє, щоправда, риторичне питання: чи “японська Японія” Ясунарі Кавабати не проектується на “українську Україну” Василя Стуса?

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бабенко В.* Традиція і новаторство філософсько-світоглядних аспектів творчості В. Стуса // *Молода нація*. Альманах. Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення. – 2006. – № 1. – С. 13-43.
2. *Балакліцький М.* “Нова релігійність” Василя Стуса // *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Наук. зб. / Редкол.: С. В. Мишанич та ін. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2001. – Вип. 6. – С. 95-100.
3. *Боронина И.* Классический японский роман (“Гэндзи моногатари” Мурасаки Сикибу). – М.: Наука, 1981. – 294 с.
4. *Буддизм* / Автор-сост. А. А. Сурженко. – Мн.: Книжный Дом, 2006. – 384 с. – (Религии мира).
5. *Будний В., Гльницький М.* Порівняльне літературознавство: Підручник. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 430 с.
6. *Васьків М.* “...На одній площині тримався всесвіт, пан-господь і я” // *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Наук. зб. / Редкол.: С. В. Мишанич та ін. – Донецьк: Кассіопея, 1998. – Вип. 2. – С. 28-31.
7. *Григорьева Т.* Встреча чувств // *Кавабата Я.* Избранные произведения / [Электронный ресурс]. – М.: Панорама, 1993. – (Серия “Лауреаты Нобелевской премии”). – Режим доступа: <http://noblit.ru/content/view/198/33/>
8. *Григорьева Т.* Японская литература: Краткий очерк. – М.: Наука, 1964. – 282 с.
9. *Домащенко А.* Об интерпретации и толковании: Монография. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – 277 с.
10. *Живий голос Василя Стуса*: [CD] / Автор і упорядник Д. Стус // Гуманітарний центр В. Стуса, НРКУ, СП “Комора”, 2004.
11. *Жулинський М.* Василь Стус: свобода як передумова самореалізації митця, або Гірка радість самовигнання // *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Наук. зб. / Редкол.: С. В. Мишанич та ін. – Вип. 2. – Донецьк: Кассіопея, 1998. – С. 4-8.
12. *Зборовська Н.* Василь Стус і сакраментальність: масон чи християнин? // *Кур'єр* Кривбасу. – 2009. – № 230-231. – С. 311-324.
13. *Кавабата Я.* Красотой Японии рожденный: [Нобелевская речь Я. Кавабаты] // *Кавабата Я.* Избранные произведения / [Электронный ресурс]. – М.: Панорама, 1993. – (Серия “Лауреаты Нобелевской премии”). – Режим доступа: <http://noblit.ru/content/view/206/33/>
14. *Кавабата Я.* Спящие красавицы: Роман, повести, новеллы / Пер. с яп. А. Левыкиной, Б. Раскина, З. Рахима. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 544 с. – (Сер. “Зарубежная классика. XX век”).
15. *Квятковский А.* Поэтический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 375 с.
16. *Коңрад Н.* Очерк японской поэтики // *Коңрад Н.* Японская литература. От “Кодзики” до Токутоми. – М.: Главная редакция восточной литературы, 1974. – С. 19-77.
17. *Коцюбинська М.* Епістолярна творчість Василя Стуса // *Стус В.* Твори: У 4 т., 6 кн. / Ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін. – Львів: Просвіта, 1994 – 1999. – Т. 6. Кн. 2: Листи до друзів та знайомих. – 1997. – С. 218-240.
18. *Коцюбинська М.* Поет // *Стус В.* Твори: У 4 т., 6 кн. / Ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін. – Львів: Просвіта, 1994 – 1999. – Т. 1. Кн. 1: Зимові дерева. Веселий цвинтар. Круговерть. – 1994. – С. 7-39.
19. *Моренець В.* До питання модерності лірики Василя Стуса (художньо-філософські аспекти індивідуального стилю) // *Молода нація*. Альманах. Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення. – 2006. – № 1. – С. 295-315.
20. *Москалець К.* Василь Стус: незавершений проект // *Стус В.* Збір. тв.: У 12 т. / Редкол.: Д. Стус та ін. – К.: Київська Русь, Факт, 2007 – 2008. – Т. 1: Ранні вірші (сер. 1950-х – початок 1960-х рр.), ДЕЛО № 13 / БЕ 1339, Круговерть, Вірші 1960-х років. – 2007. – С. 7-38. – (Бібліотека журналу “Київська Русь”).
21. *Павлишин М.* Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса // *Павлишин М.* Канон та іконоста: Літературно-критичні статті. – К.: Час, 1997. – С. 157-174.
22. *Півень В.* Національна самоідентифікація В. Стуса // *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Наук. зб. / Редкол.: С. В. Мишанич та ін. – Вип. 12. – Донецьк: Норд-Прес, 2008. – С. 123-133.
23. *Плющ А.* Вбивство поета Василя Стуса // *Василь Стус*. В житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упор. О. Зінкевич і М. Француженко. – Балтимор-Торонто: Смолоскип, 1987. – С. 285-301.
24. *Примітки*. Час творчості / Dichtenszeit // *Стус В.* Збір. тв.: У 12 т. / Редкол.: Д. Стус та ін. – К.: Факт, 2007 – 2008. – Т. 3: Час творчості / Dichtenszeit. – 2008. – С. 693-727. – (Бібліотека журналу “Київська Русь”).
25. *Рафицький О.* Поезія В. Стуса: національний варіант екзистенціалізму // *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Наук. зб. / Редкол.: С. В. Мишанич та ін. – Вип. 6. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2001. – С. 139-144.
26. *Рехо К.* Ясунарі Кавабата // *Кавабата Я.* Тысячекрылый журавль: [повесть]; Снежная страна: [повесть]; [новеллы, рассказы, эссе]. – М.: Прогресс, 1971. – С. 5-15.
27. *Рубчак Б.* Перемога над прірвою (Про поезію Василя Стуса) // *Василь Стус*. В житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упор. О. Зінкевич і М. Француженко. – Балтимор-Торонто: Смолоскип, 1987. – С. 315-351.

28. Соловей Е. Українська філософська лірика: Навч. посібник із спецкурсу. – К.: Юніверс, 1999. – С. 253–290. – (Трансформація гуманіт. освіти в Україні).
29. Соловей О. Збірка Василя Стуса “Веселий цвинтар” і питання стильової динаміки // *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Наук. зб. – Вип. 12. – Донецьк: Норд-Прес, 2008. – С. 279–294.
30. Стус В. Зібрання творів: у 12 т. / [редкол.: Д. Стус та ін.]. – К.: Факт, 2007–2008. – Т. 3: Час творчості / *Dichtenszeit*. – 2008. – 752 с. – (Бібліотека журналу “Київська Русь”).
31. Стус В. Твори: У 4 т., 6 кн. / [ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін.]. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 3. Кн. 1: Палімпсести. – 1999. – 486 с.
32. Стус В. Твори: У 4 т., 6 кн. / [ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін.] [Електронний ресурс]. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 6 (додатковий). Кн. 1: Листи до рідних. – 1997. – 496 с. – Режим доступу до видання: <http://www.madslinger.com/stus/lysty-do-ridnyh/>
33. Стус В. Твори: У 4 т., 6 кн. / [ред. кол. С. Гальченко, М. Гончарук та ін.]. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 6 (додатковий). Кн. 2: Листи до друзів та знайомих. – 1997. – 264 с.
34. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість. – К.: Факт, 2005. – 368 с.
35. Стус Д. Творча історія збірки “Палімпсести” Василя Стуса // *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Наук. зб. / Редкол.: С. В. Мишанич та ін. – Вип. 2. – Донецьк: Кассіопея, 1998. – С. 8–19.
36. Стус як текст / За ред. М. Павлишина. – Мельбурн: Відділ славістики ун-ту ім. Монаша, 1992. – 93 с.
37. Федоренко Н. Кавабата Ясунари. Краски времени. Очерки. – М.: Советский писатель, 1982. – 464 с.
38. Хейфец М. “В українській поезії тепер більшого нема...” // *Василь Стус*. В житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упор. О. Зінкевич і М. Французенко. – Балтимор-Торонто: Смолоскип, 1987. – С. 201–276.
39. Шевельов Ю. Трунок і трутизна (Про “Палімпсести” Василя Стуса) // *Шевельов Ю. Вибрані праці*: У 2 кн. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – Кн. II. – 2008. – С. 1040–1109.
40. Шефтелевич Н. Новая японская поэзия. Симадзаки Тосон. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1982. – 167 с.

Отримано 22 жовтня 2011 р.

м. Донецьк

Наталія Загоруйко

УДК 8231.161.2.–6.09

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КОНЦЕПЦІЯ ІВАНА СВІТЛИЧНОГО ТА ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА (на матеріалі епістолярної спадщини дисидента)

У статті епістолярну спадщину Івана Світличного розглянуто як продовження його професійних і творчих потенцій. Епістолярій І. Світличного свідчить не лише про альтернативну (антирадянську) позицію критика, бажання переосмислити літературний канон, а й про власну громадянську.

Ключові слова: епістолярна творчість, шістдесятники, дискурс, літературний канон, альтернативне літературознавство.

Nataliya Zahoruyko. Literary conception and literary criticism of Ivan Svitlychny (on the basis of the dissident's epistolary heritage)

The paper considers the epistolary heritage of Ivan Svitlychny as a continuation of his professional and creative potencies. The letters written by Svitlychny prove to be a vivid illustration not only of his anti-Soviet attitude as a literary critic and his craving for revision of the then literary canon, but also of his active social position.

Key words: epistolary heritage, representatives of the 1960s generation, discourse, literary canon, alternative literary criticism.

Епістолярна творчість Івана Світличного яскраво свідчить про те, як реалізувались творчі потенції поета в умовах неволі, адже листи – це своєрідне продовження питомих професійних інтересів усупереч обставинам, “своєрідна рентгенограма ув’язненої душі, яка продовжує трудитися і в тих нелюдських умовах” [22, 73]. Перехід від “волі” до “неволі” не був для критика різким та разючим. Ще до арешту він не міг працювати за фахом, а літературні твори, хоч і не мали антирадянського спрямування, не друкувалися лише через неприйнятність самого імені автора для офіціозу. Однак переслідування й